

*Bátoriné Dr. Misák Marianna*¹:

Egyházi-világi hatalmi harc Zsarnay Lajos szemével

*The Debates of Clerics and Laymen in the Church-governance
Through the Eyes of Lajos Zsarnay.*

The situation of the Protestant churches was quite difficult in the 18th century, because of the counter-reformation. This was the reason why they were not able to avoid the introduction of laymen in their everyday lives. After the diet of 1791, which partially allowed the churches to fulfil their legally granted rights, this practice caused conflicts between the laymen and clerics. The principal place of these debates was in the Transtibiscian region. The situation of the Cistibiscian Church District was quite different. Because of its unique conditions, it required the involvement of the laymen in the church-governance. Our work focuses on the question of how did Lajos Zsarnay – as the professor of the Reformed College of Sárospatak, later the chief-clerk, after that the bishop of the Church District – consider these conflicts. The conclusion of our work is that in the Cistibiscian Church District there were no such debates before, during and after the service of Zsarnay. In contrary, he always considered the cooperation of the clerics and laymen as a positive phenomenon.

Keywords: Church history, debate, kyriarchia, hierarchy, 19th century.

A protestáns egyházakon belül az egyházi és világi küzdelem a 18. század végére egészen élesen jelentkezett. Épp akkor, amikor az egyházak helyzete enyhülni látszott, a Tiszántúli Egyházkerületben csaptak fel a lángok. Munkánkban, egy rövid történeti áttekintő után, azt vizsgáljuk, hogy mennyire volt ez jellemző elsősorban a Tiszáninneni Egyházkerületben, illetve hogyan látta mindezt, vagy miként vélekedett minderről Zsarnói Zsarnay Lajos, 19. századi tiszáninneni püspök.

¹ Egyetemi adjunktus, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, email: mismarianna@freemail.hu

A világiak szerepvállalásának gyökerei az egyház életében, illetve az egyházpolitikában a 17. század végére, jellemzőbben azonban a 18. századra nyúlnak vissza. Az országgyűlések határozatai következtében az egyház közjogi helyzete megváltozott. Ez a megváltozott helyzet hozta magával, hogy az addig uralmon lévő klerikus hegemonia megszűnt. A III. Károly uralkodása alatt napvilágot látott országgyűlési határozatok, majd a Helytartótanács felállítása, illetve a *II. Carolina Resolutio* egyértelművé tették a kortársak számára, hogy az a fajta lelkészi jellegű egyházkormányzás, ami eddig volt, nem tartható fenn tovább. Az egyházvédelem egyre sürgetőbben igényelte a nemesi középosztály tekintélyes tagjainak beemelését az egyház kormányzásába. Szükségessé vált az elkötelezett, nagytekintélyű református világi patrónusok, földesurak, nemesek segítsége, munkájuk beemelése az egyház mindennapi életébe. Egyházkormányzati szerepükre mintát adott egyrészt az erdélyi egyházkormányzati forma, másrészt Ráday Pál korábbi kimagasló tevékenysége. De lássuk bővebben azokat a történelmi és politikai eseményeket, előzményeket, amelyek szükségessé tették a világi elem beemelését az egyház életébe és szolgálatába.

III. Károly uralkodása kezdetén, 1715-ben összehívta a régen várt országgyűlést. A protestánsok sokat vártak ettől az országgyűléstől, de csalódásuk határtalan volt, ugyanis több olyan törvénycikk is született, amely egyértelművé tette a protestánsok számára az uralkodó vallásügyekhez való hozzáállását. Az országgyűlés megfogalmazta a 30. és a 31. törvénycikket, amelyek kimondták először is, hogy az 1681. és 1687. évi vonatkozó törvények csak az uralkodó kegyelméből érvényesek. Határozatot hozott, miszerint az országgyűlés ezentúl vallási sérelmekkel és kérdésekkel nem foglalkozik. Ilyen panaszok esetén ezután csakis a királyhoz lehet fordulni, de nem testületileg, hanem csupán egy közbenjáró személy révén.² Majd megtiltotta az egyháziak számára a hivatalos egyházi értekezletek, főként pedig a zsinatok tartását.³ Ezt követően csak magánjelleggel szervezett értekezleteken, konventeken dönthettek az elodázhatatlan egyházi kérdésekről. Később, amikor 1724-ben az udvar felállította a Magyar Királyi Helytartótanácsot, annak első intézkedései közé tartozott, hogy a korábbi országgyűlési határozatot megváltoztatta, és megtiltotta, hogy vallási sérelmeikkel az uralkodóhoz forduljanak. Ehelyett a Helytartótanács előtt tehetek panaszt. A vallásügy rendezésére III. Károly két rendeletet is kiadott. Az *I. Carolina Resolutio* 1731-ben, a *II.* 1734-ben jelent meg. A protestáns egyházak helyzete ezek által egyfajta jogi alapra helyeződött, de vallási gondjaik, sérelmeik nem nyertek orvoslást, sőt a későbbiek során egyre több visszaélést kellett elszenvedjenek a katolikus fél részéről.

Az egyházi vezetők keze meg volt kötve, hiszen nem tarthattak népesebb gyűléseket, legfőképp pedig zsinatot, ami számukra a legfontosabb törvényhozó testület volt, továbbá az egészséges képvisellett sem élhettek. Helyzetük bárminemű javulását az országgyűlést

² RÉVÉSZ Imre: *A magyar protestantizmus története*, Minerva, Cluj-Kolozsvár, 1923. 77.

³ CSOHÁNY János: *Magyar protestáns egyháztörténet 1711–1849*, Debrecen, 1994. 55.

követően az udvarnál ők maguk nem, csupán befolyásos világiak révén tudták eszközölni. Mindez a klerikus hegemonia uralkodó helyzetének a megváltozásával járt. Hiszen a képviselet miatt a klérus rászorult a világi elem, vagyis tehetősebb világiak segítségére, akik az udvarnál közbenjártak, és képviselték az egyházat.

Révész Imre a kialakult helyzetet jellemezve írja:

„A II. Resolutio kiadásakor gyors intézkedés kellett: nem lehetett megvárni, míg az ezerféleképpen zaklatott, ellenőrzött, anyagilag kifosztott papság szokott nehézségével, talán csak évek múlva, összejön országos zsinatára: ehhez különben is királyi engedély kellett volna, s ennek kieszközölése hosszú időbe telt és kétséges is volt. Azokra, akikre a papság és a nép a nehéz napokban oly nagy bizalommal támaszkodott: a kevésszámú, de annál buzgóbb és egyházasabb világi előkelőknek módjukban volt gyorsabban összejönniük, s ha nem is az egyházi alkotmány megsabta hagyományos formák közt, de a szükség parancsolta módon végrehajtaniok az átszervezést.”⁴

Ilyen nem egyházi alkotmány megsabta forma volt pl. a Tiszáninnen a bodrogkeresztúri konvent, ahol 1734. november 5-én, erdélyi mintára az egyházkerületet kormányzó püspök mellé főgondnokot, az egyházmegyét irányító esperes mellé pedig gondnokot választottak. Ezzel megalkották a vezető közegyházi tisztségeket a világiak számára is. Révész szerint ezt követően a világiak ezt az így nyert intéző hatalmat állandóvá kívánták tenni. *„Egészen természetes és méltányos volt az az óhajlásuk, hogy az az egyház és az a papság, amely minden bajában igénybe vette segítségüket, adjon nekik helyet az alkotmányban intézményesen is.”⁵* Ez az intézkedés Révész Imre szerint „üdvös” volt, ugyanakkor pedig elhamarkodott. De mindezek mellett a legnagyobb bajt az okozta, hogy nem egyeztettek az egyháziakkal, amivel magukra vonták a klérus egyes tagjainak ellen-szenvét, akik úgy vélték, hogy a konventen született döntés ellenkezik az addigi hagyományokkal és az alkotmánnyal.

A Türelmi Rendelet (1781) után azonban a protestáns egyházak kiszolgáltatottsága csökkent, aminek következtében a lelkészek⁶ egy része úgy érezte, hogy az egyházvédelem okán kormányzati szerephez jutott világiakra már nincs feltétlenül szükség az egyház vezetésében. Innentől kezdve korábbi központi szerepvállalásuk visszaállítására, vagyis a klerikusok vezető szerepének helyreállítására törekedtek. Ebben a törekvésükben a régi kánonokra hivatkoztak, amelyek lelkészi jellegű egyházkormányzatot ismertek. Ellenben hangsúlyozták, hogy a világiakat viszont nem hivatalos egyházi gyűlések emelték az

⁴ RÉVÉSZ: *A magyar protestantizmus*.77.

⁵ Uo.

⁶ Ez elsősorban a református lelkészek egy részére vonatkozik.

egyházkormányzásba, mint pl. az említett bodrogkeresztúri konvent. Az 1791-es budai országgyűlés megengedte a protestánsoknak a zsinattartást, aminek lehetőségével még ebben az évben éltek is. A budai zsinat megalkotta a két Országos Egyházat, lefektette az egyház zsinat-presbiteri elvét, s kötelezővé tette a presbitériumok felállítását. Az egyházkormányzás terén pedig kimondta a paritás elvén nyugvó kormányzást, amelynek értelmében az egyház vezetését felvállaló testületben egyháziak és világiak azonos számban választandók. Ezt követően bontakozott ki a vita és a harc. A zsinat határozata a világi hegemóniát kívánta megtörni, amire a világiak erős tiltakozásuknak adtak hangot: „...örüljenek pap uram, hogy gyűlésünkbe bebocsátjuk őket...” Főként a Tiszántúli Egyházkerületben volt heves ez a küzdelem, Révész Imre szerint azért, „mert ennek papsága érezte aránylag legkevésbé az elnyomás súlyát, s itt az egyházak támaszai nem annyira a földesurak, mint inkább a sűrű tömegekben együttlakó, jómódú alföldi református polgárság és köznép.”⁷ Ennek a vitának a legkiemelkedőbb eseménye az ún. Sinai-per. A világnézeti eltérés eredményeképpen 1791-ben a Tiszántúli Egyházkerület püspökválasztása más eredményt hozott a világiak és az egyháziak részéről. A hierarchia, vagyis a klérus tagjai Sinai Miklóst, a küriarchia, vagyis a világi személyek Hunyadi Ferencet választották püspöknek. A harc kieleződött a két párt között, aminek eredményeképpen Sinait perbe fogták, s a per után nemcsak püspöki tisztétől, de teológiai állásától is megfosztották.⁸

Rátérve munkánk konkrét tárgyalására, az első, amit megfogalmazhatunk ezzel kapcsolatban az, hogy véleményünk szerint a történetírás némileg eltúlozta az egyháziak és világiak harcát, mert túlértékelte a Sinai-tügyet. Az egyháztörténet-írás által ecsetelt éles vita és ellentét főként a Tiszántúli Egyházkerületben volt jelentős. Témánk szempontjából elsősorban vizsgált Tiszáninneri Egyházkerületben ez az ellentét nem fejtett ki és nem gyakorolt oly mértékű hatást, mint azt ismerjük a források alapján a Tiszántúli Egyházkerület esetében. Ennek a vitának és ellentétnek az 1791-es budai országgyűlés után került pont a végére. Az országgyűlés megengedte a protestánsok számára a zsinattartást, aminek lehetőségével még ebben az évben éltek is. A budai zsinat az egyházkormányzás terén kimondta a paritás elvén nyugvó kormányzást, amelynek értelmében az egyház vezetését felvállaló testületben egyháziak és világiak azonos számban kerültek be.⁹

⁷ RÉVÉSZ: *A magyar protestantizmus*.79.

⁸ Uo. 77.

⁹ ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1977. 100.; LUKÁCS Olga: *Küzdelem a református autonómiáért a 19. század első felében*, in: *Studia Theologia Reformata Transylvaniensis Universitatis Babes-Bolyai, Cluj-Napoca*, 2003, 5-6. sz. 160-169.

Az 1848/49-es szabadságharc leverését követően egy sajátos helyzet állt elő, ami-
ben az események és a rendeletek jól szemléltetik a Habsburg-uralom és politika centra-
lizációs törekvéseit. A Julius von Haynau által megindított véres megtorlás,¹⁰ majd az
1850. február 10-én kiadott rendelet – aminek hétköznapokban a protestánsoknak, különösen
is a kálvinistáknak a szabadságharc kirobbanásáért való hibáztatása húzódozott meg, s ami-
nek eredményeképpen született meg a protestáns egyházak szoros állami ellenőrzés alá
vételének gondolata – az állam egyértelmű nyilatkozata volt a protestáns egyházakkal
szembeni egyházpolitikája irányáról. A rendelet kilenc¹¹ pontja közül nem véletlen, hogy
elsőként szüntette meg a világi vezetők működését az egyházban, hatáskörüket a püspö-
kökre ruházva.¹² A paritás elvén alapuló egyházigazgatás megszüntetésével, a gyülekezés
jogának korlátozásával¹³ és annak kiterjesztésével az egyházi önkormányzati testületek
gyűléseire is, az egyházak életének ellehetetlenítése,¹⁴ autonómiájuk felfüggesztése, a
Habsburg-egyházpolitika¹⁵ célja, vagyis az egyházak állami ellenőrzés alá vonása valósult
meg.¹⁶ A rendelet értelmében az egyházi élet irányítói a világiak kizárásával az állami szer-
vek által jobban ellenőrizhető és számon kérhető püspökök vagy akadályoztatásuk esetén
az állam által kinevezett hivatalnokok lettek. A püspökök az egyházi ügyek intézésébe
csak az espereseket és az állam által politikai megbízhatóságuk alapján kinevezett „bizalmi
férfiakat” vonhatták be. Még ebben a felállásban is gyűléseket csak előzetes engedélyezte-
tés és kerületi hadbiztos jelenlétében tarthattak. Ezt a protestáns egyházak testületeinek
törvényes működését minden szinten ellehetetlenítő szabályrendeletet a bécsi kormány
átmeneti állapotnak szánta egy új alapokon álló egyházalkotmány bevezetéséig.¹⁷

¹⁰ Lásd bővebben CSOHÁNY János: *Magyar protestáns egyháztörténet*, 41; BÍRÓ Sándor – BUCSAY Mihály – TÓTH Endre – VARGA Zoltán: *A Magyar Református Egyház története*, Sárospataki Református Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1995. 329.

¹¹ SZATHMÁRI Judit: *A politikai élet színtere? Avagy világiak részvétele az egyházi gyűléseken az 1850-es években*, in: *Actas*, 27/1, 2012. 54.

¹² BARCZA József: *A Kollégium története 1849-től 1919-ig*, in: *A Tiszáninneri Református Egyházkerület Elnöksége* (szerk.): *A Sárospataki Református Kollégium, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya*, Budapest, 1981. 157–158.

¹³ ZSILINSZKY Mihály (szerk.): *A magyar protestáns egyház története*, Athenaeum, Budapest, 1907. 677.

¹⁴ ZSILINSZKY: *A magyar protestáns egyház*. 677.

¹⁵ CSOHÁNY: *Magyar protestáns egyháztörténet*. 66.

¹⁶ BARÁTH Béla Levente: *Egyházszervezet és politika*, in: BALOG Margit – KÓKAI NAGY Viktor (szerk.): *Újszövetség és eszkatológia, tanulmánykötet Peres Imre tiszteletére*, 60. születésnapja alkalmából, DRHE, Debrecen, 2013. 307; ZSILINSZKY: *A magyar protestáns egyház*. 677.

¹⁷ BARÁTH: *Egyházszervezet és politika*. 307.

Mindez azt jelentette, hogy megszűnt az egyháziak és világiak egyenlő képvisellete, amit az 1791-es zsinaton lefektettek, s ezzel tulajdonképpen hivatalosan véget ért a főgondnokok, gondnokok működése. Bár csak az ostromállapot idejére szólt a rendelet, csekély változtatással 1854 után is hatályban maradt egészen 1860-ig. A protestáns egyházak autonómiáját veszélyeztető rendeletet, az ún. protestáns pátenszt azonban a császár még a rendelet megszűnte előtt, 1859-ben adta ki. A Haynau-féle rendelet értelmében a világiak a pátensharcban nem vagy illegitim módon vehettek részt, ennek ellenére részt vettek, hiszen az egyház autonómiájának megmaradása volt a tét.¹⁸

A Tiszáninnyi Egyházkerületben az a fajta vita és ellentét, ami Tiszántúlon kibontakozott a világiak és az egyháziak között, nem volt tapasztalható. Nyilván ennek megvolt a maga oka. Az ok a két kerület közötti különbözőségekből keresendő. Először is különbség volt a két egyházkerület között. Más volt a méretük, a felekezeti megoszlásuk, a parókiák helyzete, a parókiákhoz tartozó birtokaik, mezővárosaik, vagyoni helyzetük. S talán ebből következőleg nem volt véletlen a hozzáállásuk a világi oldal megítéléséhez sem. Az sem véletlen, hogy éppen Tiszáninnyen volt a Bodrogkeresztúri Konvent, mert ennek a kerületnek a helyzete megkívánta a világiak jelenlétét és támogatását.

Mostani rövid értekezésünkben elsősorban Zsarnay Lajos¹⁹ nézőpontjából, szemszögéből és szemével vizsgálom, hogy az az ellentét és vita, amely a Tiszántúlon meghatározta a világiak és egyháziak egymáshoz való viszonyát és magatartását, mennyire érvényesült Tiszáninnyen, s különösen is Zsarnay Lajos munkássága és püspöksége idején.

Zsarnay Lajos már abba a korszakba született bele, amikor az egyházi és világi vezetés, illetve a budai zsinat által kimondott paritásos elv gyakorlati megvalósulását élte. Ez egy olyan szükségyszerű egymásra utaltságot jelentette a világi és egyházi vezetésben munkálkodóknak, ami itt a Tiszáninnyen természetes volt. Ez a természetesség adta, hogy a Tiszáninnyi Református Egyházkerület főgondnoka egyben a Sárospataki Református Kollégium gondnoka is volt, aki a püspökkel és az egyházkerületi gyűléssel együtt a legfőbb vezetést adta.²⁰

Zsarnay Lajos a kollégiumban minden biznnyal már diákkorában, de sokkal inkább

¹⁸ Az Erdélyre vonatkozó helyzetet vö: LUKÁCS Olga: Protestánsellenes intézkedések az önkényuralom évtizedében, in: *A reformáció öröksége, Egyháztörténeti tanulmányok*. Szerk. Kolombán Vilmos. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 24. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 2018. 136-146.; Uő: *Az Erdélyi Református Egyház és a teológiai oktatás története a 19. század második felében*, Presa Universitară. Cluj-Napoca, 2007. 18-41.

¹⁹ Zsarnay Lajos 1802-ben született Zsarnón, 1811-ben került a Pataki Kollégiumba. Teológiát, jogot tanult, majd külföldi egyetemjárása után a 1831 ősztől 1861 februárjáig a Gyakorlati Teológia Tanszék professzora lett ugyanitt. 1849-től egyházkerületi főjegyző, majd 1860. május 1-től az egyházkerület püspöke.

²⁰ DIENES Dénes – UGRAI János: *A Sárospataki Református Kollégium története*, Hernád Kiadó, Sárospatak, 2016. 75-77; 83-84.

tanársága kezdetétől belelátott a püspök és főgondnok együttműködésébe. Láthatta és tapasztalhatta, hogy az egyházkerület adminisztrációjában megvolt a munkaterületek megosztása. Belső kérdésekben a kormányzás kizárólag a püspök kezében volt, a főgondnok pedig a politikai és a magasabb fórumok felé képviselte az egyházkerület, illetve a kollégium ügyeit.²¹

1832-től a Tiszáninneni Református Egyházkerület delegálta őt az országgyűlésbe,²² ahol diétai prédikatori feladatokat látott el. Erre a szolgálatra nézve a következőket írta püspökének: „Nem találok szavakat, ... hogy ... azon becses bizodalmtól mellynél fogva a megfutott magas és dicsőséges pályát előttem felnyitni méltóztattak, s édes kötelességemmé tették, hogy ezen legieleb országgyűlésen a Haza Reform. Rendei és Képviselői előtt tellyesítsem az Isteni tiszteletre tartozó szolgálatot...”²³ Nem teher, hanem „édes kötelesség” volt számára az, hogy a haza képviselői előtt istentiszteleteket tarthatott „...nemzeti nyelvünkön, vallásos meggyőződésünk s szokásunk szerint...”²⁴ Itt minden bizonnyal lehetősége nyílt olyan befolyásos nemesemberekkel megismerkedni, akik a protestánsok ügye mellett emeltek szót. Sőt elsőkézből lehetett átélője annak, hogy nemcsak protestáns nemesek, de katolikus főurak is kiálltak mellettük, vagyis a protestáns egyház ügye mellett, sőt sokakkal teremtetett személyes kapcsolatot is, ami révén neve a későbbiek során már ismert volt.²⁵

Tanári működése kezdetétől fogva Zsarnay jó tapasztalatokat szerzett a világiak és az egyháziak együttműködése területén. A világiak szerepe a pataki kollégium életében is meghatározó volt.²⁶ Harminc éven keresztül tanított a kollégiumban.²⁷ Ez alatt a három évtized alatt sok alkalom, lehetőség kínálkozott az egyházkerület vezetése, a püspök és a főgondnok közötti kapcsolat megtapasztalására, illetve a kollégiummal való együttműködésük megismerésére. A Kollégium Új Épületének építése 1801-től, az alapkövetés letételétől kezdődött,²⁸ de a végleges elszámolás 1845-ben fejeződött be.²⁹ Ez alatt az időintervallum

²¹ DIENES–UGRAI: *A Sárospataki Református*. 75–77.

²² Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltár. B.LV. 23. 894. (A továbbiakban SRKTGyLt.)

²³ SRKTGyLt. B.LV. 24. 279.

²⁴ SRKTGyLt. B.LV. 24. 279.

²⁵ BATORINÉ MISÁK Marianna: *Egy elfelejtett élet a 19. század útvesztőjéből, Zsarnói Zsarnay Lajos élete és munkássága*, Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017. 139–146.

²⁶ Lásd bővebben BATORINÉ MISÁK: *Egy elfelejtett élet*. 76–77; 98–145.

²⁷ Főtiszteletű Zsarnay Lajos úrnak, a Tiszáninneni Helv. Hitv. Egyh.-kerület superintendensének rövid életrajza, in: BALLAGI Mór (szerk.): *Protestáns képes-naptár 1866-ik évre*, Heckenast Gusztáv, Pest, [1865]. 60.

²⁸ Lásd bővebben BATORINÉ MISÁK: *Egy elfelejtett élet*. 78–79.

²⁹ SRKTGyLt. B.LIX. 26. 123; B.LIX. 26. 124; B.LIX. 26. 283; B.LXV. 29. 279.

alatt két ízben is – 1835/36-ban és 1842/43-ban – rektori tisztséget töltött be.³⁰ Ennek az építkezésnek a terhe különösen is megkívánta az együttműködést a világi és az egyházi vezetés részről, amiben a két tisztséget betöltő személy egymáshoz való viszonyulását, illetve a pataki iskolával való kapcsolatukat is figyelhette és nyomon követhette mint tanár és mint az iskola rektora. Az 1848-49-es szabadságharc utáni helyzet, majd a középiskolákat szabályzó rendelet³¹ miatt kialakult nehéz helyzet is megmutatta azt az egymásrautaltságot, amelyet a hasonló helyzetek megkívántak.³²

Majd 1849-től egyházkerületi főjegyzővé választották.³³ Szívós Mihály jegyzi meg, hogy a főjegyzői hivatal elvállalása bátorságra vallott abban az időben, amikor „a szabad szó szentségtörésnek tekintett, midőn a forradalom sírjába fojtott nemzetnek még panaszkodni sem volt szabad. Mert igaz az, a mit egy koszorús költőnk mond e korról: A sebzett vad a rengetegben Kínjának hangot ad, Magát az eltiport magyarnak Kisírni nem szabad.”³⁴ Ezt követően még közelebbről szemlélhette ezt az együttműködést. Olvasva leveleit, beszámolóit vagy éppen más jellegű fogalmazványait, egy alkalommal sem találunk tőle utalást arra nézve, hogy a kerületben bármilyen ellentét, ellenségeskedés lett volna a világiak és egyháziak között. De arról sem olvasunk nála, hogy ebben az egyházkerületben akár korábban, vagy az ő idejében a főgondnokok provokálták vagy akadályozták volna az egyháziak illetve a püspökök munkáját. Sokkal inkább a két tisztséget betöltő személyek egymást kiegészítő munkájának, illetve együttműködésüknek volt megragasztalója.³⁵

Nem voltak fenntartásai, ellenérzései, nem tapasztalta azt sem püspöksége előtt, sem pedig püspöksége idején, hogy a megválasztott főgondnok, átnyúlva a püspök fölé vagy megkerülve őt, intézkedik az egyházkerület ügyeiben. Sokkal inkább azt érezte, hogy nemcsak a kerület, de annak intézményeiben is vitathatatlan a főgondnokok szerepe. Amikor Haynau rendeletével felfüggesztette a főgondnokok működését,³⁶ ezzel az iskola igazgatásában is megszüntette munkájukat. Ennek pedig messzemenő következményeit nemcsak Zsarnay, de más is láthatta, tapasztalhatta.

³⁰ EMÖDY Dániel: *Emlékbeszéd ... 1866. július hó 8-dikán*, in: Zsarnói Zsarnay Lajos szuperintendens emlékezete, Sárospatak, Forster R., 1866. 44.

³¹ BARÁTH: *Egyházszervezet és politika*. 307.

³² Lásd bővebben BATORINÉ: *Egy elfelejtett élet*. 98–138.

³³ DOBROSSY István (főszerk.): *Miskolc története 1848-1918*, 4/2. kötet, Miskolc, B-A-Z Megyei Levéltár, 2003. 823.

³⁴ SZÍVÓS Mihály: *Emlékbeszéd néhai főtiszteletű Zsarnay Lajos szuperintendens úr felett ... 1866. június 17.*, in: *Zsarnói Zsarnay Lajos szuperintendens emlékezete*, Sárospatak, Forster R., 1866, 26.

³⁵ Lásd bővebben BATORINÉ: *Egy elfelejtett élet*. 91–97; 98–146; 146–189.

³⁶ ZSILINSZKY: *A magyar protestáns egyház*. 677.

A pátensharcban pedig, bár működésük nem volt engedélyezett, megkerülhetetlen munkatársaknak tekintette őket. Apostol Pál halála után a Tiszáninneri Egyházkerület 1860. május 1-jei közgyűlése Zsarnay Lajost választotta püspöknek, főgondnoknak pedig Báró Vay Miklóst (1802–1894),³⁷ akit ő már diétai papsága idején megismert. Levelében már akkor úgy méltatta, mint a protestánsok ügyének legnagyobb szószólóját, aki „...tűzzel s erővel dolgozik ügyünk mellett”.³⁸ A báró a pátens elleni küzdelemből is kivette részét. Ő járt közben, hogy időpontot kapjanak a császár előtt, ő értesítette a küldötteket az audienciáról. Bécsi tartózkodásuk alatt mindennap a báró lakásán jöttek össze, ő volt az összekötő az udvar és a küldöttek között.³⁹ Révész Imre Hegedűs Lászlónak írt leveléből tudjuk azt is, hogy mennyi mindent köszönhet a protestáns egyház Vay Miklósnak a pátensharcban. Ezt írta: „...Benedeknek nem nagy hatását látom; azt pedig tudom, hogy a báró páratlan hősie buzgalommal, elszántsággal és kitartással hatott, január óta folyvást, nemcsak a kormányra, de a külföldre is.”⁴⁰ Mindezzel Zsarnay maga is tisztában volt.

Nagyon sokat köszönhetett Vay Miklósnak abban is, hogy püspöki beiktatása nem maradt el az 1860 húsvétján írt pátense miatt.⁴¹ A hagyományokhoz híven, mint az iskola rektor professzora megfogalmazta az az évi húsvéti pátensét, s abban az abszolutista hatalom önkényeskedése ellen emelt szót.⁴² „Látván, hogy ama kormány annyira haladt már a megfélemlítés rendszerében, hogy a jók mindenfelé reszketnek, Jézus elítéléséről ejtett néhány szót, melyek a »paragrafusokat« s azok nagymestereit elítélték.”⁴³ A pátens teljes szövegét sajnos nem ismerjük, mivel sem a sárospataki levéltárban, sem a megyeiben, sem pedig az országos levéltárban nem maradt fenn. E nyílt levele miatt azonban – amelyet az ünnepre szolgálni kiküldött diákok vittek magukkal – haditörvényszék került. A következményektől Vay Miklós – akit időközben kancellárrá is választottak – közbenjárása mentette meg.⁴⁴ Vay Miklós közbenjárásának eredményeképpen az ellene indított tárgyalás nem elzárásával végződött, hanem végül megkezdhette püspöki teendőit. A források alapján együttműködésük – igaz, hogy nagyon rövid ideig tartott, de – zavartalanok s a legnagyobb összhangban működőnek mondható.

³⁷ SRKTGyLt. B.63. 357 szavazatból 338 szavazattal Vay Miklós választotta főgondnokának, püspökének pedig 356 szavazatból 308-cal Zsarnay Lajost. „Mindkettőjük megválasztását a legnagyobb öröm és szünni nem akaró lelkesedés ünnepelte” – így olvassuk az egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyvében.

³⁸ SRKTGyLt. B.LV. 24,031.

³⁹ SRKTGyLt. C.LXXXI. 39,663.

⁴⁰ RÉVÉSZ Kálmán: A pátens visszavonásának körülményei, in: Protestáns Szemle 1903/15. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1903. 534.

⁴¹ Főtiszteletű Zsarnay Lajos úrnak. 60–61.

⁴² EMÖDY: Emlékbeszéd. 46.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

Zsarnay Lajos működésében, megnyilatkozásaiban nem találunk olyan feszültséget, ami a világi, legyen az főgondnok vagy más patrónus, nemes irányában negatív megítélést kapott volna. Leveleiben mindig messzemenően elismerte ezek egyházért, kollégiumért folytatott és kifejtett tevékenységét, küzdelmét minden tekintetben. Különösen pedig báró Vay Miklós esetében. Így elmondhatjuk, hogy az egyházi – világi küzdelem Zsarnay Lajos szemében és szemével egészen más megítélést kapott, mint ahogy a Tiszáninneri Református Egyházkerület helyzete, szükségéi is másként kívánták meg azt az együttműködést, ami az egyházi és világi vezetők között szükségszerű volt.

Felhasznált irodalom

- BARÁTH Béla Levente: *Egyházszervezet és politika*, in: BALOG Margit – KÓKAI NAGY Viktor (szerk.): *Újszövetség és eszkatológia, tanulmánykötet Peres Imre tiszteletére*, 60. születésnapja alkalmából, DRHE, Debrecen, 2013.
- BARCZA József: *A Kollégium története 1849-től 1919-ig*, in: *A Tiszáninneri Református Egyházkerület Elnöksége (szerk.): A Sárospataki Református Kollégium, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1981.*
- BÁTORINÉ MISÁK Marianna: *Egy elfelejtett élet a 19. század útvesztőjéből*, Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017.
- BÍRÓ Sándor – BUCSAY Mihály – TÓTH Endre – VARGA Zoltán: *A Magyar Református Egyház története*, Sárospataki Református Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1995.
- CSOHÁNY János: *Magyar protestáns egyháztörténet 1711–1849*, Debrecen, 1994.
- DIENES Dénes – UGRAI János: *A Sárospataki Református Kollégium története*, Hernád Kiadó, Sárospatak, 2016.
- DOBROSSY István (főszerk.): *Miskolc története 1848–1918, 4/2. kötet*, Miskolc, B-A-Z Megyei Levéltár, 2003.
- EMÖDY Dániel: *Emlékbeszéd ... 1866. július hó 8-dikán*, in: *Zsarnói Zsarnay Lajos szuperintendens emlékezete*, Sárospatak, Forster R., 1866.
- Főtiszteletű Zsarnay Lajos úrnak, a Tiszáninneri Helv. Hitv. Egyh.-kerület superintendensének rövid életrajza*, in: BALLAGI Mór (szerk.): *Protestáns képes-naptár 1866-ik évre*, Heckenast Gusztáv, Pest, [1865]. 60.
- LUKÁCS OLGA: *Az Erdélyi Református Egyház és a teológiai oktatás története a 19. század második felében*, Presa Universitară. Cluj-Napoca, 2007.
- LUKÁCS Olga: *Küzdelem a református autonómiáért a 19. század első felében*, in: *Studia Teologia Reformata Transylvaniensis Universitatis Babes-Bolyai, Cluj-Napoca, 2003, 5-6. sz. 160-169.*

- LUKÁCS Olga: Protestánsellenes intézkedések az önkényuralom évtizedében, in: *A reformáció öröksége*, Egyháztörténeti tanulmányok. Szerk. Kolombán Vilmos. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 24. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 2018. 136-146.
- SZATHMÁRI Judit: *A politikai élet színtere? Avagy világiak részvétele az egyházi gyűléseken az 1850-es években*, in: *Aetas*, 27/1, 2012.
- RÉVÉSZ Imre: *A magyar protestantizmus története*, Minerva, Cluj-Kolozsvár, 1923.
- RÉVÉSZ Kálmán: *A pápens visszavonásának körülményei*, in: *Protestáns Szemle* 1903/15. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1903.
- SZÍVÓS Mihály: Emlékbeszéd néhai főtiszteltetű Zsarnay Lajos szuperintendens úr felett ... 1866. június 17., in: *Zsarnói Zsarnay Lajos szuperintendens emlékezete*, Sárospatak, Forster R., 1866
- ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1977.
- ZSILINSZKY Mihály (szerk.): *A magyar protestáns egyház története*, Athenaeum, Budapest, 1907.

Levéltári források

- Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltár:
B.LV. 23,894.
B.LIX. 26,123.
B.LIX. 26,124.
B.LIX. 26,283.
B.LXV. 29,279.
B.63.
B.LV. 24,031.
C.LXXXI. 39,663.